

POJEJ KAJ, OBLECI SE IN PAZI NASE

Massimo Montanari: LAKOTA IN IZOBILJE:

ZGODOVINA PREHRANJEVANJA V EVROPI. Ljubljana,

Založba /*cf., Rdeča zbirka, 1998, 267 strani.

Georges Vigarello: ČISTO IN UMAZANO: TELESNA

HIGIENA OD SREDNJEGA VEKA NAPREJ. Ljubljana,

Založba /*cf., Rdeča zbirka, 1999, 317 strani.

Michel Foucault: ZGODOVINA NOROSTI V ČASU

KLASICIZMA. Ljubljana, Založba /*cf., Rdeča zbirka,

1998, 287 strani.

L. P. Hartley je v svoji noveli "The Go-Between" med drugim zapisal: "Preteklost je tuja dežela. Tam stvari počnejo drugače."

Če mu za trenutek verjamemo in primerjamo temeljne značilnosti preteklosti in neke tuje dežele, vidimo, da pri stvareh in dogodkih, ki jih raziskujemo, pač ne moremo biti neposredno udeleženi, temveč se moramo zanesti na poročila, ki jih na to temo lahko zberemo iz raznih virov. In tu se začnejo problemi. Viri namreč vsebuje podatke, ki jih lahko razumemo popolnoma drugače, kot so jih razumeli njihovi avtorji, mi pa tega ne vemo. In če se v tujo deželo odpravimo s takimi podatki, težave po navadi niso daleč. To velja tudi za raziskovanje preteklosti, le da nam tukaj enosmernost časa ne dopušča, da bi se odpravili tja in na svoji koži preverili, kaj je res in kaj ne. Zato si moramo v tem primeru pomagati na druge načine.

V lanskem in letošnjem letu so pri Založbi /*cf. (Rdeča zbirka) izdali tri knjige, ki se sicer ukvarjajo z različnimi zgodovinskimi temami, toda na podoben način. Njihovi avtorji namreč nobeni humanistični vedi ne dopustijo, da bi si prilastila ekskluzivno pravico do interpretacije virov, temveč odločitev v veliki meri prepuščajo viru samemu. Ta potemtakem vstopi v vrstinec interdisciplinarnosti, ki mu omogoča, da ponudi bralcu celovitejšo informacijo o svoji vsebini. Pisec mora pri takem delu skrbeti za rdečo nit s svojimi komentarji, ki omogočajo gibanje skozi čas in skrbijo za povezavo med dogodki, vendar pa ti komentarji niso obvezujoči.

Knjigo lahko na ta način beremo kot zbirko virov, ki so izbrani glede na določeno temo, lahko pa sledimo avtorju, ki nas vodi s pomočjo svojega znanja, idej in pogledov. V obeh primerih gre za zanimivo branje, ki nam poleg velikega števila informacij nudi tudi občutek, da smo v pripoved tudi sami vpleteni.

Massimo Montanari se je tako v svojem delu "Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi" lotil hrane in z njo povezanih problemov v Evropi skozi zgodovino. Ugotovil je, da so naše prehranjevalne navade rezultat preloma, ki se je zgodil že v antičnem Rimu, njegove posledice pa so se pomešale z novimi izzivi, ki jih je prinesel čas, in tako je nastalo nekaj novega, enkratnega, dandanes tako samoumevnega.

Ker se je svet vedno delil na civilizirane in barbare, so morali civilizirani najti temeljne ločnice med "nami

in njimi". Tako Grki kot kasneje tudi Rimljani so kmalu ugotovili, da je to najlažje prav pri prehrani. Civilizirani človek je namreč gojil žito, trto in oljko na urejenem podeželju, tam je rasla tudi zelenjava, razveseljeval jih je sir in včasih tudi nekaj mesa. Vse to je bilo treba uživati zmerno: ne premalo ne preveč.

Barbari, zlasti Kelti in Germani, pa so v glavnem izkoriščali neokrnjen gozd in ledino. Lov in ribolov, nabiranje divjih sadežev, gozdna paša prašičev, konj in goveda so bili osrednje in značilne dejavnosti njihovega načina življenja. Poleg tega pa so imeli meso za simbol moči, sredstvo za pridobivanje telesne energije, življenjske moči in bojne vzdržljivosti. Pravi moški je bil le tisti, ki je lahko "pojedel goro", le ta je bil bojevnik.

Bolj ko je Rimsko cesarstvo slabelo, bolj so vanj vdirali barbari in njihove navade. Ko so cesarji začeli izhajati iz vrst Germanov, sta se srečala dva načina življenja, ki ju je bilo potrebno uskladiti. Pri prehrani je med novim evropskim vladajočim slojem in njihovimi podaniki dobilo glavni pomen meso, vendar pa so kruh, vino in olje dobili osrednji simbolni pomen pri krščanski veri in na ta način ostali v igri. Kompromis torej, ki je omogočal vsem, da storijo korak naprej. In ta korak je vodil v udomačevanje in izkoriščanje divjine. Najprej so tja odhajali le puščavniki, ki so iskali stik z bogom in medtem jedli koreninice, gomolje, jagode in plodove z dreves. Sčasoma so samostani najprej plašno, nato pa čedalje odločneje začeli s kultiviranjem "barbarskega" gozda in kmalu postali najbogatejši in najmočnejši kraji v Evropi. Število prebivalstva je v 8. in 9. stoletju začelo skokovito naraščati in povpraševanje po hrani je preseгло njeno proizvodnjo. Plemstvo in kmečke skupnosti so začeli posnemati samostane in izsekavati, obdelovati in naseljevati gozd. To jih je za nekaj časa rešilo pomanjkanja, vendar pa do prave združitve med poljedelskim in gozdno-pašniškim območjem še ni prišlo. Polja so rodila slabo, zaradi česar so morali sejati na večjih površinah, ki so jih pridobili s krčenjem pašnikov. Živino so pojedli ali pa pasli v gozdu, kjer je le-ta pustila svoje izrečke in gnojilo je šlo v nič. Zaradi naglega demografskega pritiska so se začela obdobja pomanjkanja, ljudje so se morali naučiti živeti z lakoto, to pa ni bilo lahko. Prizadela je vse sloje prebivalstva in ko je bilo res hudo, so ljudje iskali hrano na polju in v gozdu, preizkušali razne rastline, koreninice, trave in gozdne sadeže in iz njih skušali narediti užitno jed. Ker jim je manjkalo mesa, so obupano posegali po manjših sesalcih, pticah, mrhovini in človeškem mesu. Veliko ljudi je umrlo, nekateri od lakote, drugi od bolezni, tretji od zastrupitve. Ljudje so se zavedli, da morajo na novo izumiti agrarno kulturo in v 11. stoletju so bili postavljeni temelji, ki so pomagali naslednjim, čedalje številčnejšim generacijam, da so preživele. Razvile so se razne tehnike preživetja, kot so recimo shranjevanje žitaric, sušenje mesa, kruh iz peska, moke in otrobov, različnih gozdnih sadežev, zelišč, oreščkov. Meso je bilo lahko konjsko, oslovsko,

ribje, podganje, ptičje in včasih tudi človeško.

Vse to je moralo zadostovati za toliko časa, dokler nekdo ni iznašel novega, boljšega načina obdelave zemlje in njenih sadežev, ki je omogočil preživetje vedno večjega števila ljudi. Prav čedalje večji prirastek, ki mu lahko dodamo še vojne, vremenske nevšečnosti in razne epidemije, je skrbel, da ljudje niso izgubili motivacije. Ralo, plug, komat, potkve, natriletno kolobarjenje, praha, koruza, ajda, krompir, gnojenje in še tisoč drugih izumov je človeku omogočilo, da prekine večno kruljenje v želodcu in sebi ter svojim bližnjim omogoči človeka vredno življenje.

Georges Vigarello se je na enkrat način lotil raziskovanja obdobja, ki je sledilo eni od najstrašnejših preizkušenj ljudi, ki so tedaj živeli v Evropi. Ko začnemo brati njegovo knjigo "Čisto in umazano: telesna higiena od srednjega veka naprej", nas mimogrede potegne v sredino 16. stoletja, ko je Evropo zajela epidemija kuge, črne smrti, in pustila za seboj milijone trupel. Naglo se je širila in obupani ljudje so poskušali na najrazličnejše načine ubežati grozljivi smrti, ki jim je pretila. Recepti so bili različni, najvažnejša pa je postala čistoča, tako duhovna kot telesna.

Za duhovno čistočo je skrbel vsaj v Evropi krščanska cerkev in njeni božji služabniki, tako da je bilo le malo prepuščeno domišljiji in naključju.

Telesno čistočo pa so od tedaj naprej morali doseči brez vode. Koža je bila namreč po mnenju zdravnikov porozna, toplota in voda pa sta odprli pore, povzročili razpoke in kuga je morala le še zdrkniti noter. Okopan organizem je slabše kljuboval strupom, saj so bile pore odprte in okužena para je hitreje vstopila vanj in povzročila smrt.

Umivanje z vodo, toplo ali hladno, je tako za 300 let izginilo iz vsakdanjega življenja Evropejcev, nadomestilo pa so ga številne novosti, kot so suho umivanje s pomočjo krp, nanašanje dišav, oblačenje perila, ki naj bi umivalo s svojo belino, puder naj bi čistil in odišavil, če pa ni bil dovolj učinkovit, so dodali še parfum, ki "je nevtaliziral pokvarjen in škodljiv zrak, utrjeval telo ter čudovito osvežil možgane."

Šele v 18. stoletju so se ljudje začeli vračati v objem vode, najprej plašno, z neštetimi previdnostnimi ukrepi, nato pa vedno bolj pogumno. Včasih so se okopali le za zabavo, drugič so želeli s toplo vodo zapeljati gospo ali gospoda svojega srca, najpogosteje pa so si s kopeljo skušali povrniti izgubljeno zdravje. Še posebej so vzljubili mrzlo vodo in kmalu so o njej po mestih krožile razne legende. Telo so namreč želeli podrediti zakonitostim kaljenja jekla in le hladna voda je lahko zgostila trdne delce, jim dala prožnost in jih utrdila. Z utrjenim telesom je prišel tudi jeklen značaj. Telo ni bilo več pasivno, ranljivo, potrebno zaščite debelega sloja umazanije, oblek, pudra in parfuma, imelo je notranje vire, skrite sile, ki jih je mrzla kopel prinesla na plano, in te so ga varovale pred zunanjimi vplivi.

Le še vprašanje časa je bilo, kdaj se bodo ljudje obrnili proti nekdanjim zaveznikom in s krikom "nazaj k naravi" obtožili puder, pomado in parfum, da dražijo, jemljejo moč, požensčujejo in celo ubijajo. Vprašanje načina doseganja osebne čistoče je postalo orožje v boju med meščanstvom, ki je jeklenelo, in aristokracijo, ki je čedalje bolj zaudarjala.

Vseeno pa je telo potrebovalo pomoč, saj ga le mrzle kopeli niso mogle zaščititi pred smrdljivimi hlapi, gnijočo trohnobo, gnijočimi predmeti in okuženim zrakom. Ljudje so se ozrli okoli sebe in opazili, da živijo v smrdelih mestih, kjer se kopičijo kupi odpadkov, zastajajoče odplake zaudarjajo, slabo urejena pokopališča pa se nahajajo vsepovsod. Za začetek so sklenili prezračiti mesta tako, da so ulice postavili naravnost in vanje spustili veter, ki je odnesel škodljive izparine. Hladen zrak je torej čistil in zdravil in Evropa je bila pripravljena na naslednji korak, vrnitev vode kot čistilnega sredstva med ljudi. Voda naj bi najprej sprala mesta in odnesla s seboj vse odplake in z njimi povezane težave drugam. In če lahko očisti mesta, lahko očisti smradu tudi človeka. Proti odvrtni in smrdljivi umazaniji v sredini 19. stoletja nastopijo z vodo in svežim perilom, rodi se nov pojem, higiena, ki je skupni imenovalec za skupek postopkov in znanj, ki so pomagali ohranjati zdravje pri ljudeh. Skupaj z razvojem higiene so se začele razvijati tudi kopalnice, stranišča in kanalizacijski sistem, ki se je umaknil z ulic v podzemlje. Higiena je postala vrednota, ki ji tudi dandanes Evropa pripisuje ogromen pomen, kar pa si je ta, glede na dolgo in težko pot svojega razvoja, tudi zaslužila.

In še ena vrednota je v Evropi prisotna že od srednjega veka naprej in prav te se je lotil Michel Foucault. Njegova "Zgodovina norosti v času klasicizma" nas tolaži z ugotovitvijo, da so v zahodnem svetu že zgodaj začeli skrbeti za pomoči potrebne. Ko so križarji z vzhoda prinesli v Evropo gobavost, je v Evropi zraslo na tisoče leprozorijev, ki so nudili bolnikom hrano, nego in streho nad glavo. V zameno jih gobavci niso smeli zapustiti in svoje grozljive bolezni raznašati naokrog. Vendar pa je bila gobavost v začetku 17. stoletja čedalje redkejša in ogromni zavodi so ostali prazni. Treba jih je bilo preobraziti v nekaj drugega in tako so nastale ubožnice, kamor so zapirali reveže in berače obeh spolov in vseh starosti. Po vzoru leprozorijev so morali v zameno za hrano in streho nad glavo preprosto ostati v ustanovah, ki so jih imenovali splošni špitali. Njihova naloga je bila onemogočiti beračenje in brezdelnost, ta vira vseh vrst nereda. Policija je berače lovila po mestih in vaseh in jih pošiljala v špitale. Tako je 17. stoletje odgovorilo na ekonomsko krizo, ki je prizadela ves zahodni svet. Vendar so po špitalih kmalu odkrili, da brezdelneži, brezposelni in potepuhi lahko prispevajo k splošni blaginji, če se jih vpreže v delo. Tako so se razvile poboljševalnice, kjer so stanovalci predli, tkali volno, žimo in lan, pletli nogavice in stružili les in jelenje rogove.

V splošne špitale pa so zapirali tudi brezumneže, norce, duševno zmedene, umobolne in blazne. Klasicizem je namreč v navzočnosti nečloveškega občutil sram, zato se mu je zdelo najpametneje, da vzrok sramu zapre in na vse skupaj pozabi. In kam so norce zaprli? Opisi celic iz 18. stoletja so grozljivi, polni podgan, vlage, verig in pomanjkanja. Kmalu so brezumneže sortirali po stopnji norosti: tiste, ki so boleli za blago norostjo, so imeli v večjih skupinah, pri tistih nevarnih pa so izumljali najrazličnejše priprave, ki so varovale skrbnike in čuvaje ter jim lajšale delo. Seveda so bile vse po vrsti nečloveške, a v tem času je vladalo prepričanje, da v človeku, ki ga napade besnilo, ni več nič človeškega, ampak le še živalsko. Osvobojeno živalskost pa se je lahko zdravilo zgolj z dresuro in pozverinjenjem.

A obstajali so tudi drugi načini. Zdravniki so poskušali utrditi vlakna bolnikov s smrdljivimi vonjavami in železnimi opilki, organizem so čistili s pomočjo transfuzije in namerno povzročeni ran na koži, če pa vse to ni pomagalo, so pacientu namerno vsadili garje, ki naj bi kvarjenje, ki je zajelo možgane, usmerilo proti površju telesa in nato ven.

Proti vretju znotraj telesa so uporabljali predvsem grenke snovi, kot so kinin in celo vitriol. Tudi milo je imelo čistilno lastnost, saj je raztapljalo vse, kar je trdno. Kar ni počistilo milo, pa je zagotovo počistil kis.

Potapljanje v hladno vodo je bilo zdravilno, saj je spremenilo bistvene kvalitete tekočin in trdnih snovi. Bolnike so tudi vrteli okoli svoje osi, da bi spravili kri v slabo prekrvavljene dele telesa, predvsem v glavo. Poleg tega so jih tudi strašili, nenadno zbujali in nasploh skušali doseči šok, ki naj bi iztrgal bolnika iz njegovega sveta.

Vendar pa je bil tudi pogovor z pacientom ena od temeljnih metod med vsemi temi tehničnimi postopki zdravljenja. Zdravniki so namreč tudi spodbujali, prepričevali in razpravljali. Vir bolezni se jim je namreč zdela le silovita želja po nečem, za kar bolnik misli, da je prav, zdravnik pa mu mora dokazati, da je to le na videz dobro, v resnici pa je zlo. "Človek mora biti filozof, da lahko zdravi bolezni duše," je zapisal Sauvages. S tem so se lahko strinjali njegovi številni sodobniki.

In spet se nam pojavita dva glavna temelja, na katerih še danes temelji zdravljenje duševnih bolezni. Fizični poseg v telo, ki je skozi stoletja postajal čedalje bolj sofisticiran, saj je preko železnih opilkov, vitriola, vretena za vrtenje, lobotomije, insulinskega šoka in elektrošoka polagoma prešel v kemične sfere; ter pristop s pogovorom, kjer je zdravnik skušal prodreti v bolnikovo bolezen, v njegovo podzavest in tam s pomočjo najrazličnejših verbalnih posegov poskušal narediti red. Filozofija, mitologija, simboli in asociacije so tako že davno pred Freudom priskočili na pomoč zdravnikom, ki so v bolnikih spet začeli videvati človeška bitja.

Vsem avtorjem moramo priznati, da so s pomočjo virov, ki so jim bili na razpolago, vzpostavili strpen dialog, ki se je odvijal s pomočjo sodelovanja najrazličnejših humanističnih ved. Še več, uspelo jim je napisati izredno zanimive in hkrati zelo uporabne knjige, ki nam širijo obzorja tako s svojimi podatki kot tudi z raziskovalnimi prijemi. Lahko bi tudi rekli, da so pravi dokaz učinkovitosti interdisciplinarnega raziskovanja in sodelovanja. Ko tako sledimo posamezniku, ki se je s pomočjo svojega znanja in skupnosti, v kateri je živel, prebijal skozi čas in se aktivno odzival na vse izzive, ki so se mu pojavili na poti, se mimogrede znajdemo v velikih dogodkih, ki so usodno oblikovali našo preteklost. Na ta način se življenje, ki ga živimo danes, znebi svojih skrivnosti ter dobi nove dimenzije. In tuja dežela postaja čedalje bolj domača.

Jure Gombač

Boris Kuret, Salvator Žitko: ZASTAVA, SVETA BODI TI NAM VEZ. Društveni prapori na Tržaškem in v Istri pred prvo svetovno vojno. Trst, 1997, 173 strani.

Na slovenskem zahodnem obrobju, ob večstoletnem stičišču dveh kultur, jezikov in etnosov, je vprašanje zgodovinskega spomina in zavesti izjemnega pomena. To nam potrjujejo tudi aktualna dogajanja, saj so tako ali drugače še vedno ogrožene temeljne prvine in sestavine, ki Slovence v zamejstvu označujejo oziroma konstituirajo kot avtohton narod. Doslej najboljše oris narodnega gibanja v Slovenski Istri je podal Janez Kramar v knjigi Narodna nebuja. Njegovo delo (v širšem obsegu) nadaljujejo nekateri mlajši zgodovinarji, vendar so ostale le redke priče in okrnjeno ustno izročilo starejših generacij. Današnji zgodovinarji so torej vse bolj prisiljeni iskati podatke v starejših še dostopnih virih, zlasti v časnikih in revijah ali pa v zajetnih fasciklih arhivskega in bibliotečnega gradiva. Pričujoče delo o društvenih praporih na Tržaškem in v Istri pred 1. svetovno vojno avtorjev Borisa Kureta in Salvatora Žitka je nastalo kot plod sodelovanja dveh slovenskih inštitucij tostran in onstran meje: Pokrajinskega muzeja v Kopru in Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. Ti inštituciji namreč s svojo raziskovalno dejavnostjo pokrivata zamejski oziroma južnoprimorski prostor ter sodelujeta pri nekaterih pomembnih raziskavah kulturno-zgodovinskega razvoja slovenskega prebivalstva na zahodnem robu nacionalnega ozemlja. Potreba za skupno raziskavo društvenega življenja in praporov pa ima še nekaj drugih vzrokov, npr. državne meje, ki so v povojnem obdobju kruto zarezale svoje osti v to nekoč enovito upravno in narodnostno območje. Pretežni del arhivskih virov, časopisov in revij, ki vsebujejo podatke o nastanku in razvoju društev ter njihovih praporov, hranijo v Trstu,